

شناخت ویژگی‌های نقاشی گل و مرغ در آثار هنری دوره قاجار به جهت استفاده در طراحی پارچه (مطالعه موردی روسری)

فرزانه کشاورزی

باروسی *

گروه طراحی دوخت، دانشکده هنر و معماری، مؤسسه آموزش عالی آپادانا،

شیراز، ایران

چکیده

نگارگری گل و مرغ از هنرهای اصیل ایرانی محسوب شده و در دوره‌های متفاوت تاریخی با روش‌ها و نگرش‌های متفاوتی مورد تحقیق و بررسی قرار گرفته و در هر دوره‌ای به نحوی پیرو دوره‌های پیشین خود بوده است. دوره قاجار را باید اوج شکوفایی این نوع از نگارگری تلقی نمود که با توجه به این موضوع محقق این دوره را برای بررسی این هنر مدنظر داشته است. در طی این پژوهش مشخص گردید که گل و مرغ در روند شکوفایی خود در زمینه‌های متفاوت هنری مانند قلمدان نگاری، جواهرات، منسوجات، کاشی کاری و آثار هنری دیگری مانند آینه کاری کاربردهای فراوان داشته است. همچنین مطالعه این آثار در دوره قاجار نشان‌دهنده این مطلب می‌باشد که این هنر در امتداد نقاشی گل و مرغ در دوره‌های پیشین خود یعنی صفویه و زندیه به تکامل رسیده است. روش تحقیق به کاررفته در این پژوهش به صورت توصیفی-تحلیلی بوده و از روش کتابخانه‌ای برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده شده است. محقق در این پژوهش به بررسی ویژگی‌های گل و مرغ در دوره قاجار پرداخته و در نهایت با استفاده از نمونه‌های انتخاب‌شده از نگارگری گل و مرغ در معماری دوره قاجار با استفاده از نرم‌افزار گرافیکی فتوشاپ موفق به خلق طرح پارچه روسری شده است.

کلیدواژه‌ها: گل و مرغ، دوره قاجار، طراحی پارچه.

مقدمه

نقوش گل و پرند در هنر ایران زمین همواره داستان عشقی وصف‌ناشدنی را بیان می‌نماید. قصه گل و مرغ دارای مضمونی عاشقانه و در میان عموم مردم از محبوبیت خاصی برخوردار می‌باشد (آژند، ۱۳۸۵، ص. ۳۲۶). این هنر از تاریخچه ای کهن برخوردار بوده و از گذشته تا به امروز در هنرهای بسیاری کاربرد داشته است. گل و مرغ در طاقچه‌ها، فرش‌ها، تزئین نمای داخلی امام‌زاده‌ها، سقف منازل، سروده‌های شاعران و حاشیه کتب قرآنی به زیبایی به تصویر کشیده می‌شود و استادان زیادی در روند پیشرفت این هنر سهم بسزایی داشته‌اند. به همین سبب و به جهت ارزشمندی این هنر ارزشمند در این مقاله سعی بر آن شده است تا نمونه‌هایی از نگارگری گل و مرغ در صنایع هنری متفاوت به تصویر کشیده شود و از میان آن‌ها یکی از تصاویر انتخاب شده و سپس به صورت خلاصه توسط طراح با استفاده از نرم‌افزار خطی (ایلاستریتور) و نرم‌افزار گرافیکی (فتوشاپ) به صورت طرح روسری به نمایش درآمده است. در این مقاله پژوهشگر اهداف زیر را دنبال می‌نماید.

- استفاده از نقش گل و مرغ در طرح روسری با استفاده از نرم‌افزارهای دیجیتال.

- بررسی تاریخچه و روند تکاملی نقش گل و مرغ.

پیشینه پژوهش

بهارلویی یاسه چاهی (۱۳۹۵). در پژوهشی با عنوان "طراحی چند نمونه کارت پستال و تقویم با الهام از نقش گل و مرغ ایرانی و گل و پرند چینی" به بررسی این نقوش پرداخته و به این نتیجه رسید که این امکان وجود دارد که نگارگری گل و مرغ خود به تنهایی به عنوان یکی از مکاتب مستقل هنر نقاشی ایرانی به حساب آید و بیشتر شاخه‌ای از هنر دوره قاجار محسوب می‌شود.

حسینی مطلق (۱۳۹۲). در مقاله‌ای با عنوان "نگرشی پیرامون نقاشی گل و مرغ با تأکید بر آثار لطفعلی صورتگر شیرازی" به بررسی این نقش در هنر ایران پرداخته و آن را نمادی از فرهنگ ایرانی می‌داند و آثار چند تن از نقاشان که در دوره‌های متفاوت در این هنر تبحر داشتند را مورد بررسی قرار داده و آثار آن‌ها را به تصویر کشانده است.

بختیاری (۱۳۹۰). در پژوهشی با عنوان "گل و مرغ در هنرهای کاربردی ایران (عصر صفوی متأخر تا دوره قاجار آغازین" به تحقیق و بررسی نگارگری گل و مرغ در هنرهای کاربردی ایران پرداخته و به این نتیجه رسیدند که این هنر در دوران قاجار تحت عنوان هنرهای زیبا و کاربردی بسیاری مورد استفاده واقع می‌شده است.

اسلامی (۱۳۹۸). در پژوهشی با عنوان "بررسی مفهومی نقش برجسته‌های «گل و گلدان» و «گل و مرغ» در دوره قاجار" به این نتیجه رسید که هنر نقاشی (گل و مرغ - گل و گلدان در زمان فتحعلی شاه با سبک دیوارنگاری شروع شد و آن‌ها را می‌توان در دیوارنگاره‌های زیبا از فتحعلی شاه و آقا محمدخان در خرابه‌های کوشکی در مجاورت مدرسه جدید کشاورزی مشاهده نمود که به خوبی یادآور نقاشی‌های دوران قاجار می‌باشد.

منشأ پیدایش نقاشی گل و مرغ

در عالم طبیعت گل به صورت نمادین نمادی از زیبایی است شعرا و عرفا هر چیزی را که به ملاحظت و لطافت وجودی مرتبط بود شاخصه‌اش را به گل نسبت می‌دادند (اسکندپورخرمی، ۱۳۸۳، ص. ۳). نقاش و شاعر با زبانی یکسان به توصیف و شرح جهانی می‌پردازند که صورت همگانی آن را از نیاکانشان به ارث برده و این جهان را فراسوی زمان و مکان می‌دانستند (جلالی جعفری،

۱۳۸۲، ص ۲۴). عارفان ایرانی برای ارتباط برقرار کردن مابین جهان معنا و دنیای محسوس، دنیای خیال یا اقلیم هشتم را خلق نموده‌اند که جهانی میانجی جهان ادراک عادی و جهان ایده ناب می‌باشد. از دیدگاه هنرمند نقاش ایرانی این جهان میانجی، به شکل باغ و گل و مرغ جلوه‌نمایی می‌کند و هنرمندان نقاش با دورویکرد ذهنیت گرا و طبیعت‌گرا همواره به طبیعت بهاری در باغ‌ها پرداخته‌اند که این امر البته متضمن برداشت‌های آدمی از طبیعت می‌باشد (حسینی مطلق، ۱۳۹۲، ص ۲۴). نگارگری باغ ایرانی از شاخص‌ترین انواع هنر ایرانی در طی قرون متمادی می‌باشد از ابتدا ایرانیان باغ را تجلیگاه زمینی از یک حقیقت معنوی متصور بودند و تجربه باغ، منحصرأ محدود به عالم محسوس نبود (نصر، ۱۳۸۳، ص ۲۰۲). بی‌شک باغ ایرانی از شکوهمندترین جلوه‌های صورت و معنا می‌باشد که از باور ایرانیان سرچشمه می‌گیرد و لطیف‌ترین ترنم عشق و طبیعت در زندگی را به شکلی قدرتمندانه خلق کرده است (سمیع آذر، ۱۳۸۳، ص ۱۰). پرندگان و مرغان در باور مردمان ایران باستان نشان و پیک باران و مظهر ابر قلمداد می‌شدند. از دیگر مفاهیم نمادین نیز باید به مفهوم جان و نفس اشاره نمود و اشاره به این دارد که نفس به‌سوی افلاک که جایگاه اصلی اوست پرواز می‌نماید از سویی دیگر مرغ در فرهنگ، اعتقادات ایرانیان و فرهنگ اسلامی به شکلی همواره تسبیح‌گوی خالق خویش بوده است و به همین سبب از جایگاهی ویژه برخوردار است و از همین رو بانام‌هایی مانند مرغ شباویز، مرغ آمین، مرغ شباهنگ و مرغ حق به ادبیات و شعر راه یافته است (حسینی مطلق، ۱۳۹۲، ص ۲۴). مضمون گل و مرغ در اندیشه ایرانیان همواره مقدس و ارجمند بوده و به همین سبب در مقام ممتازترین نمونه‌های طبیعی وارد سنت هنری ایرانیان شده است (آژند، ۱۳۸۶، ص ۳۲). در شکل کلی نقاشی گل و مرغ اصطلاحی برای شرح و توصیف یک نمونه از نقاشی قدیم ایرانی است که دارای موضوعاتی است که پرندگانی مانند بلبل و گاهی نیز پروانه و گل و برگ را در برمی‌گیرد همچنین نقاشان در این سبک اغلب در بازنمایی موضوع از طبیعت ایده می‌گیرند (حسینی مطلق، ۱۳۹۲، ص ۲۵۵). جلوه‌های تصویری گل و مرغ در هنر ایران در کهن‌ترین سفالینه‌های ایرانی و نگاره‌ها موجود می‌باشد و در آن‌ها پرندگان با خطوط سیاه‌رنگ بر جام‌های سرخ‌رنگ به تصویر کشیده شده‌اند (حسینی و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۲۸۲). در ایران این نوع نقاشی برگرفته‌شده از اواخر دوره صفوی می‌باشد و رضا عباسی و بعداز آن شفیع عباسی این هنر را قوت بخشیده و در نهایت گل و مرغ پایه‌ریزی شده است. در دوره‌های بعداز آن نیز هنرمندان به‌صورت اختصاصی و یا در کنار نقاشی‌های خود به آفرینش این هنر پرداخته‌اند اما در نهایت این هنر در دوره قاجار به اوج تکامل خود رسید و در بسیاری از مکان‌ها و وسایل تزئینی به‌صورت یک نقاشی سنتی به‌کاربرده شد (پورمند و بختیاری، ۱۳۸۹، ص ۱۱۰). از دیدگاهی دیگر می‌توان اذعان داشت که در تاریخ‌نگاری ایران دوره اسلامی، نخستین جلوه‌های پیدایش این هنر به مکتب بغداد بازمی‌گردد و با گسترش حرفه مصورسازی کتب، این نوع نگاره‌ها جدای از ظروف به قالی، جامه و دیوارهای کاخ و بر روی سطح جلد کتاب‌ها و صفحه‌های مندرج در آن نیز به کار گرفته شدند. اما در نهایت گونه‌های نمادین گل و مرغ در نگاره‌های ایرانی در دوره قاجار به اوج شکوفایی خود رسیدند (ماجیانی، ۱۳۸۰، ص ۲۴-۲۵). لازم به ذکر است که در پایان دوره صفوی به‌خصوص از زمان سلطنت شاه‌عباس دوم نقوش اصلی در پارچه‌ها بیشتر نقوش جانوری و گیاهی به شکل گل و مرغ بوده است «به عبارت دیگر در مینیاتور سده هجدهم/دوازدهم این جنبه (استفاده از نقوش گل و مرغ) اهمیت و زیبایی خاصی یافت. به گونه‌ای که بعدها به‌هیچ‌وجه از میان نرفت و علاوه بر نقاشی‌ها این نقوش را در سایر هنرها از جمله هنر پارچه‌بافی نیز می‌توان مشاهده کرد که این امر نیز مبین نفوذ نقاشی در هنرهای دیگر عهد صفوی به ویژه پارچه‌بافی است (آکرمن، ۱۳۶۲، ص ۲۱۲۲).

هنر در دوره قاجار

قاجاریه را باید دورانی پر از افت و خیز برای هنر ایران دانست جنگ‌های ایران و روس، جنگ‌های آغازین و ورود فرهنگ غرب به کشور ایران بوده است که موجب تغییرات بسیاری در اندیشه ایرانیان گردید. با به تخت نشستن فتح‌علی شاه آغاز دوباره تجارب هنری از سر گرفته شد وی میلی سیری‌ناپذیر به تجمل داشت بنابراین به دستور وی هنرهای بسیاری در ایران پیش از خاموش شدن به سبب حمایت‌های وی توانستند آثار فاخری را بر جای بگذارند (اپهام پوپ، ۱۳۸۴، ص ۱۴۶). و حتی پیش از فتح‌علی شاه نیز آقامحمدخان با گسیل دادن هنرمندان حجاری، کاشی‌پز و آینه کار شیرازی به پایتخت، توانست این هنرمندان و استادکاران برجسته را به خدمت بگیرد و تهران به نحوی عالی، از

کشاورزی باروسی، شناخت ویژگی‌های نقاشی گل و مرغ در آثار هنری دوره قاجار به جهت استفاده در طراحی پارچه (مطالعه موردی دوسری)

۴۱

مکتب هنری شیراز بهره برد و تا اواسط دوره قاجار این رویه ادامه داشت (مکی نژاد، ۱۳۸۷، ص. ۴۸). البته تعدادی از پژوهشگران شروع هنر قاجار را از دوره زندیه تصور می‌نمایند و معتقدند که در این دوره پایه‌های هنری قاجار شکل یافتند (آغداشلو، ۱۳۸۴، ص. ۹۰).

نگارگری گل و مرغ در زمان فتحعلی شاه

فتحعلی شاه بنا بر رسم نیاکان خود پس از برقرار کردن آرامش نه‌چندان پایدار در ایران کارگاه‌هایی را برپا نهاد و از برجسته‌ترین و زبردست‌ترین نقاشان آن زمان مانند مهر علی، میرزا بابا، عبدالله خان و محمدحسن افشار دعوت به عمل آورد و آن‌ها را به خدمت گرفت (پاکباز، ۱۳۸۴، ص. ۱۱۴). این دوره "آغاز امنیت دوباره در این سرزمین بلاکش آشفته‌حال بود. دورانی که نقاشان منزلتی دوباره یافتند و شأن و توجهی که از آن‌ها در حکومت افشارها، جانشینان کریم‌خان زند و آقا محمدخان قاجار دریغ شده بود به آن‌ها بازگردانده شد (آغداشلو، ۱۳۷۶، ص. ۲۰). در این دوره به آثار هنری تولیدشده در کارگاه‌های دربار نگاهی تجاری داشتند و این روند در تمام مدت‌زمان پادشاهی فتحعلی شاه ادامه داشت و این آثار به خارج از کشور عرضه می‌شدند. این روایت درواقع درک دربار از هنر بود که بعد از دوره صفوی به زوال انجامیده بود و بعد از آن در تمام دوره حکومت فتحعلی شاه ادامه پیدا کرد و این تغییر در توجه، نشان‌دهنده عشق دربار به هنر بود که پس از دوره صفویه رو به افول رفته بود (Ekhtiar, 1998, p. 51).

دیدگاه عموم بر این باور است که بسیاری از هنرها در زمان قاجار روبه‌زوال رفتند اما باید خاطر نشان کرد که ممکن است که تعداد زیادی از هنرها با پیدایش دنیای جدید از بین رفته باشند اما با این وجود هنرمندان تا آخرین روزهای عمر خود آثاری فاخر و پرشکوه را آفریدند (دادبه، ۱۳۸۴، ص. ۹۹). این هنرنمایی به‌خوبی در نقاشی‌های گل و مرغ قابل مشاهده می‌باشد. در این نقاشی‌ها اوج هنر و خلاقیت به‌خوبی قابل مشاهده می‌باشد. هنرمندان نقاش در دوره قاجار آثار گل و مرغ در دوره‌های پیشین را تکمیل نموده و به ثبات رسانند؛ این هنر در دوره پادشاهی فتحعلی شاه نیز ادامه داشته و هنرمندان تصویرهای بی‌شماری از بوته‌های درشت گل‌دار را که بیشتر شامل گل‌های سرخ بودند را با گل‌های دیگری مانند سنبل، میخک صدپر، گل استکانی، شکوفه‌های میوه و انواع متفاوتی از پرندگان و پروانه‌ها در هم می‌آمیختند و به شکل یک گل و یا دسته‌ای از گل‌ها به‌صورت مختلط و به شکل آزاد به تصویر می‌کشیدند (فریه، ۱۳۷۴، ص. ۲۴۹). نقاشان دربار در این دوره توانستند به اصلاح سبک ماقبل خود یعنی مکتب زندیه پرداخته و یک سبک پیراسته و متوازن در کمال خوش‌رنگی پدید آورند (آغداشلو، ۱۳۸۴، ص. ۹۱). در حال حاضر نقاشی‌های گل و مرغ را بر شیشه‌ها، آینه‌ها و دیواره‌های عمارت بادگیر کاخ گلستان که متعلق به دوره فتحعلی شاه است می‌توان مشاهده نمود (بختیاری، ۱۳۹۰، ص. ۱۳۹).

تصویر ۱- گل و مرغ بر روی مرمر عمارت بادگیر کاخ گلستان

(بختیاری، ۱۳۹۰، ص. ۱۴۰)

تصویر ۱- گل و مرغ بر روی مرمر عمارت بادگیر کاخ گلستان

(بختیاری، ۱۳۹۰، ص. ۱۴۰)

تصویر ۱- گل و مرغ بر روی مرمر عمارت بادگیر کاخ گلستان

(بختیاری، ۱۳۹۰، ص. ۱۴۰)

تصویر ۱- گل و مرغ بر روی مرمر عمارت بادگیر کاخ گلستان

(بختیاری، ۱۳۹۰، ص. ۱۴۰)

تصویر ۱- گل و مرغ بر روی مرمر عمارت بادگیر کاخ گلستان
(بختیاری، ۱۳۹۰، ص. ۱۴۰)

تصویر ۲- گل و مرغ بر روی یکی از درهای داخلی کاخ صاحبقرانیه (۱۴۰).

سنت ادبی گل و مرغ

در زبان و ادب پارسی به شکل عمده داستان عشق در قالب سنت ادبی گل و بلبل به تصویر کشیده می‌شود؛ در این داستان می‌توان گل را در نقش معشوق زیارو و بلبل را در نقش عاشق متصور شد؛ بنابراین اصطلاح گل و بلبل تعریفی می‌باشد که شاعران از آن صحبت کرده و بخصوص در غزل‌ها بلبل را شیفته گل می‌پندارند و خوانندگی او را برای گل متصور می‌شوند و در اکثر شعرهای ایرانی وصف این دو معشوق یعنی گل و بلبل در غزل‌های شاعران آمده است (دهخدا، ۱۳۷۷، ص. ۱۹۲۴۳).

انواع گل و مرغ‌هایی کار شده در دوره قاجار

نقاشی‌های گل و مرغ و زمینه اجرای این نقوش برای نقاشان به دو صورت تعریف شده است:

-نقاشی آبرنگی که پرندگان و بوته‌ها به صورت معمول با زمینه‌ای کمرنگ و خلوت به تصویر کشیده می‌شدند و بسیاری از آن‌ها کم‌کارتر و ساده‌تر از نوع‌های دیگر بودند و بیشتر برای مرقع‌ها کاربرد داشت و دیگر روغن کمان محافظ در آن به کار برده نمی‌شد

کشاورزی باروسی، شناخت ویژگی‌های نقاشی گل و مرغ در آثار هنری دوره قاجار به جهت استفاده در طراحی پارچه (مطالعه موردی دوسری)

۴۳

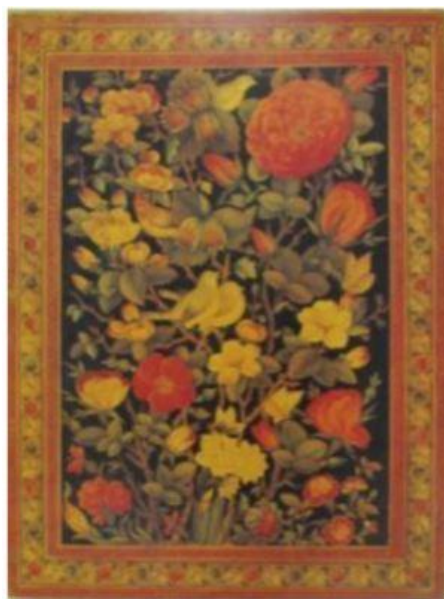
گل‌ها، شاخه‌ها، شکوفه‌ها و برگ‌ها به همراه پرندگان فراوان تمامی صفحه را پر می‌نمودند و به صورت معمول با زمینه‌ای تیره-قهوه‌ای، سیاه، بنفش تیره، ارغوانی و گاهی نیز رنگ طلایی شکوهی خاص به تصویر می‌دادند و اکثراً برای قاب آینه‌ها، جلد کتاب‌ها و جعبه‌ها کاربرد داشتند (آغداشلو، ۱۳۷۶، ص. ۳۷).

نصویر ۴- گل و مرغ ، محمد هادی دوم
(شهادی، ۱۳۸۴، ص. ۶۹).

تصویر ۶- جلد کتاب محمد زمان دوم
دوره قاجار (شهادی، ۱۳۸۴، ص. ۴۷).

تصویر ۵- صادق الوعد ، دوره قاجار (khalili, 1996, 100)

شاخص‌ترین نگاره‌های گل و مرغ مرتبط به لطفعلی صورتگر نقاش است که این اثر را در سال ۱۲۷۵ قمری خلق کرده است و در قسمت پایین اثر سمت چپ امضای هنرمند با این نوشته دیده می‌شود «مشق کمترین لطفعلی». در این اثر دو عنصر شاخص گل و مرغ به چشم می‌آید که بیشتر فضای اثر را از آن خود کرده است و چیزی که در تصویر به چشم می‌آید پرنده گنجشک‌مانندی می‌باشد که در پایین‌ترین قسمت اثر و در میان شاخه‌های گل باحالتی ایستا که نشان از آرامش است به تصویر کشیده شده است و سه گل باز، نیمه‌باز و بسته نیز به چشم می‌آیند که می‌تواند نشانی از معانی نمادین باشند (بهارلویی یاسه چاهی، ۱۳۹۵، ص. ۶۴). همان‌طور در پیش‌گفتار اشاره شد، در هر دو حوزه عرفان و هنر - از جمله هنر عکاسی - ما با ساحت زبان به معنای

تصویر ۶- گل و مرغ اثر لطفعلی صورتگر نقاش، سده ۱۳ میلادی (بهارلویی یاسه چاهی، ۱۳۹۵، ص. ۶۵).

گل و مرغ در معماری قاجار

در دوره قاجار و هم‌زمان با گسترش سفارشات نقاشی‌های گل و مرغ در بقیه زمینه‌ها، این هنر در حوزه معماری نیز بسیار مورد اقبال واقع شد؛ نقاشی بر روی سقف‌ها که از چوب بودند، نقاشی‌های روی گچ‌ها و نقاشی‌های پشت شیشه که از دوره قبل مورد استقبال قرار گرفته بودند همگی زمینه اجرای گل و مرغ بودند که برای سفارش دهندگان

تصویر ۷- کاشی با نقش گل و مرغ موزه مقدم (بختیاری، ۱۳۹۰، ص. ۴۸).

کشاورزی باروسی، شناخت ویژگی‌های نقاشی گل و مرغ در آثار هنری دوره قاجار به جهت استفاده در طراحی پارچه (مطالعه موردی دوسری) ۴۵

به تصویر کشیده می‌شدند. از دیگر آثار می‌توان به کاشی‌ها اشاره نمود که در آن زمان رونق بیشتری پیدا کردند و سبک هفت رنگ، زمینه را برای هنرهای استادان و نقاشان به بهترین نحو فراهم نمود (شریف زاده، ۱۳۸۱، ص. ۱۶۱).

نمادهای رنگی در نقاشی گل و مرغ

بحث جدی نمادهای رنگی در کنار فرم نمادها بسیار حائز اهمیت می‌باشد "فریتروف شوان"^۱ در این مورد بیان میدارد که «وقتی از صورت‌ها به وسیع‌ترین معنای کلمه سخن می‌گوییم، باید رنگها را، که این‌ها نیز در عین حال که در ارتباط با صورت‌های حسی، کیفیاتی مستقل اند ولی به مرتبه «صوری» تعلق دارند، در بحث خویش بگنجانیم» (شوان، ۱۳۹۰، ص. ۸۹). رنگ پرنده‌ها در نقاشی گل و مرغ دوره افشار، زند و دوره قاجار به صورت عمده به رنگ نخودی و خاکی مشاهده می‌شود و در برابر رنگ گل دارای قوت چندانی نمی‌باشد و رنگ پرنده‌ها درواقع هم رنگ پوست انسان در نقاشی‌های همان دوره می‌باشد (شکل ۶)

تصویر ۶- رنگ پوست نخودی انسان در یک پیکره، رنگی مشابه رنگ پرنده (زنگی، ۱۳۸۴، ص. ۹۸)

تصویر ۷- رنگ نخودی در نقش بلبل، بخشی از تصویر قاب آینه، دوره قاجار (خلیلی، ۱۳۸۶، ص. ۱۵۱).

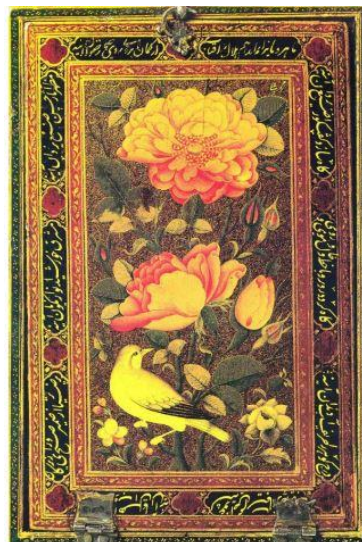
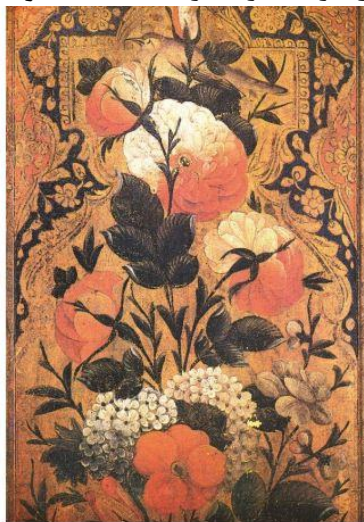
ترکیب‌بندی در نقاشی گل و مرغ

ترکیب‌بندی این گونه آثار هنری بدین شرح است:

- یک یا چند پرنده کوچک بر فراز و یا اطراف دسته‌گل و یا بوته گل سرخ و یا شاخه‌ها به تصویر کشیده می‌شوند (تصویر ۸)
- در بعضی موارد گل‌ها به صورت عمودی دسته‌ای از گیاهان یا ساقه‌ای پیچ‌خورده‌اند و به درخت زندگی شبیه شده‌اند و در مرکز این محور گل یا گل‌هایی سرخ‌رنگ مشاهده می‌شود (تصویر ۹) (خرمی، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۷).

تصویر ۸- شکل سمت راست گل و مرغ ، قاب آئینه ، شیراز ، قبل از ۱۳۸۵ ه.ق (خلیلی، ۱۳۸۶، ص. ۱۵۰).

تصویر ۹- شکل سمت چپ، گل سرخ ، لطفعلی صورتگر شیرازی، قرن سیزده ه. ق (آغداشلو، ۱۳۷۶، ص. ۸۷).

- در تعدادی از آثار نیز دسته گل در درون گلدان قرار گرفته (تصویر ۱۰)
- در برخی موارد نیز شاخه های بسیار گوناگون و متعدد به همراه گل های پیچان و گیاهان ، طرحی افشان را تداعی می نمایند (تصویر ۱۱) (خرمی ، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۸).

تصویر ۱۰- شکل سمت راست ، دسته گل در گلدان ، لطفعلی صورتگر شیرازی قرن سیزده ه.ق (خرمی، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۸).

تصویر ۱۱- شکل سمت چپ، گل و مرغ با طرح افشان ، رویه بیرونی جلد یک آلبوم (خرمی، ۱۳۹۵، ص. ۱۴۸).

جدول ۱- مطالعه معنای مرغ در نقاشی های گل و مرغ دوره قاجار (پنجه باشی، ۹۶، ص. ۶۹).

نماد	معنا و ارتباط با ادبیات	تصویر
مرغ	جاودانگی، متأثر از عرفان اسلامی، با ادبیات ارتباط دارد، تمثیل روح، زمینه ساز بهار	
گل	باغ، بهشت، تمثیل خداوند، با ادبیات ارتباط دارد.	
قرارگاه مرغ	درختچه یا شاخه گل: جهان مادی دوره صفوی: درخت دوره زند: گل دوره قاجار: گل صدبرگ سرخ	
وضعیت متفاوت مرغ	در حال شکار بازتاب عرفان اسلامی و چشم بستن بر جهان مادی، سیر روحانی	
ادبیات	دارای بار اسطوره‌ای ارتباط ادبی با تصویر	
گل و مرغ دوره قاجار	عرفانی، تزئینی، تکامل رنگ ترکیب بندی، تنوع مرغ، حضور مجدد حرکت در تصویر، تکامل تصویری به نسبت دوره های پیشین	

تجزیه و تحلیل کار عملی پژوهش

در این پژوهش، پژوهشگر از میان نقوش به کار برده شده در هنرهای مختلف مانند قاب آئینه، پارچه، نقاشی، جاقلمی و ... نقش گل و مرغ به تصویر کشیده شده در نقاشی لطفعلی صورتگر را برای اجرای کار نهایی انتخاب نموده؛ سپس نقوش مرتبط با این طرح را که به صورت شاخص نقش گل و مرغ می باشد را مدنظر قرار داده و با توجه به این دو نقش، تعدادی از نقوش را به صورت مستقیم از خود طرح اصلی ایده گرفته و تعدادی از نقوش را به صورت خلاقانه از نقش های مشابه آن نقش استفاده نموده است؛ سپس هر کدام از المان ها را به صورت تک به تک انتخاب نموده و همه را وارد نرم افزار ایلاستریتر کرده و در نهایت بعد از رنگ بندی و چیدمان تعدادی از نقوش را به شکلی که به نقش اصلی نزدیک و مشابه باشد طراحی نموده است سپس برای پس زمینه روسری، طرحی ابر و بادی را انتخاب کرده و بعد از چیدمان نهایی از داخل نرم افزار ایلاستریتر خروجی گرفته و با استفاده از نرم افزار فتوشاپ طرح را به صورت مو کاپ^۱ به تصویر کشیده است.

جدول ۲- روند اجرایی طرح

	طرح گل و مرغ اثر لطفعلی صورتگر نقاش، سده ۱۳ میلادی
---	---

^۱ شبیه سازی طرح به صورت واقعی

		طرح اجرا شده در برنامه فتوشاپ
		طرح اجرا شده در محیط فتوشاپ به صورت موکاپ

نتیجه‌گیری

در نقاشی گل و مرغ، گل نمادی از عشق است و پرنده‌ها در این سبک نگارگری خیلی کم در حال پرواز دیده می‌شوند و در بیشتر موارد بر روی شاخه نشسته‌اند و در بعضی از آثار نیز چشم‌ها بسته به نظر می‌رسد که این امر بدین معنا است که در کنار معشوق به آرامش رسیده‌اند و در آن هنگام که با گل‌ها و برگ‌ها و بوته‌های پیچ‌خورده در هم می‌آمیزند به گونه‌ای طبیعت‌پردازی را در ذهن بیننده تداعی می‌کنند که در هنر نقش‌پردازی ایرانی، گل و مرغ خوانده می‌شود. حال با توجه به پژوهش‌های انجام‌شده می‌توان به این نتیجه رسید که این هنر اصیل ایرانی از قابلیت‌های بصری بسیاری برخوردار می‌باشد و همین ویژگی این فرصت را برای طراحان فراهم می‌آورد تا با استفاده از نرم‌افزارهای گرافیکی و برداری در کم‌ترین زمان ممکن بیشترین دقت عمل و ظرافت را در طراحی این نقش‌ها در اندازه‌ها، رنگ‌ها و چیدمان‌های متفاوت برای به نمایش درآوردن این نقوش داشته و همچنین با استفاده از برنامه‌های سه‌بعدی طراحی مانند ایلستریتور، کورل، مارولوس و طرحی شبه واقع را به نمایش گذاشت. در این پژوهش پس از بررسی طرح‌های متفاوت از نقوش گل و بلبل در دوره قاجار با الهام و بهره‌گیری از نقوش یکی از طرح‌ها که به دست لطفعلی صورتگر در سده سیزدهم به تصویر کشیده شده انتخاب گردیده و در راستای استفاده در طراحی روسری مورد تجزیه و تحلیل و اجرای طرحی نوین و خلاقانه قرار گرفت. همچنین در این زمینه پیشنهاد می‌گردد هنرمندان به سبب نشان دادن فرهنگ و هویت ایرانی از کلیه نقوش اصیل ایرانی به‌ویژه نقوش نگارگری که از قابلیت‌های هنری بسیاری برخوردار می‌باشد استفاده و آن‌ها را در زمینه‌های هنری به‌ویژه منسوجات و پوشاک به نمایش بگذارند تا زمینه‌ساز الهام و ذوق هنری هنرمندان و طراحان در خلق آثار خلاقانه گردد و بدون شک خلاقیت در این زمینه سبب بهبود کیفیت منسوجات و همچنین سبب به تصویر کشیدن هنر و هویت ایرانی به سایر نقاط جهان می‌گردد.

منابع

- اسکندرپورخرمی، پرویز (۱۳۸۳). طوبای گل و مرغ، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، تهران.
- اسلامی، سید مهدی (۱۳۹۸). بررسی مفهومی نقش برجسته‌های «گل و گلدان» و «گل و مرغ» در دوره قاجار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر و رسانه. مرکز تهران شرق.
- آژند، یعقوب (۱۳۸۵). مکتب نگارگری اصفهان، انتشارات فرهنگستان هنر، چاپ اول، تهران.
- آژند، یعقوب (۱۳۸۶). مکتب نگارگری اصفهان، انتشارات فرهنگستان هنر، چاپ اول، تهران.
- آغداشلو، آیدین؛ غضبانپور، جاسم (۱۳۷۶). آقا لطفعلی صورتگر شیرازی، تهران، سازمان میراث فرهنگی کشور.
- آغداشلو، آیدین (۱۳۸۴). مقدمه ای بر نقاشی قاجار، فصلنامه حرفه: هنرمند، پیاپی ۱۳. ۹۱-۹۰.
- آکرمن، فیلیس و پوپ، ا.ا. (۱۳۶۲). سیری در هنر ایران از دوران پیش از تاریخ تا امروز، ترجمه ی زهره روح فر، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- بختیاری، فریبا (۱۳۹۰). گل و مرغ در هنرهای کاربردی ایران (عصر صفوی متأخر تا دوره قاجار آغازین)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنر و معماری. دانشگاه تربیت مدرس.
- بختیاری، فریبا (۱۳۹۰). گل و مرغ در هنرهای کاربردی ایران (عصر صفوی متأخر تا دوره قاجار آغازین)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- بهارلویی یاسه چاهی، فائزه (۱۳۹۵). مقایسه نقش گل مرغ ایران و گل و پرند چین، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده هنرهای تجسمی.
- پاکباز، رویین (۱۳۸۴). زایش سنت، نمایش تجدد، فصلنامه حرفه: هنرمند، پیاپی ۱۳. ۱۱۹-۱۱۲.

- پنجه باشی، الهه (۱۳۹۴). مطالعه تحلیلی و تطبیقی نقشمایه مرغ در نقاشی های گل و مرغ لطفعلی شیرازی، فصلنامه علمی - پژوهشی نگره، (۳۹).
- پورمند، حسنعلی؛ بختیاری، فریا (۱۳۸۹). «بررسی تطبیقی نقاشی گل و پرند در هنر چین و ایران»، کتاب ماه هنر، اسفند ۱۳۸۹، (۱۵۰).
- جلالی جعفری، بهنام (۱۳۸۲). نقاشی قاجاریه، نقد زیبایی شناسی، انتشارات کاوش قلم، چاپ اول، تهران.
- حسینی مطلق، سیده ملیحه (۱۳۹۲). نگرشی پیرامون نقاشی گل و مرغ با تأکید بر آثار آقا لطفعلی صورنگر شیرازی، فصلنامه علمی پژوهشی هنرهای تجسمی نقش مایه، ۷ (۱۷).
- حسینی، سید حبیب، بهنود، هادی؛ براتعلی، غلامحسین (۱۳۸۷). دایره المعارف عمومی رشته های صنایع دستی ایران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول، تهران.
- خرمی، مهناز (۱۳۹۵). گل و مرغ نماد باغ بهشت در هنر صفوی و قاجار، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه پیام نور.
- دادبه، آریاسپ (۱۳۸۴). روح زمان و روح هنر قاجار، فصلنامه حرفه: هنرمند، پیاپی ۱۳. ۱۰۵-۹۲.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه دهخدا، دانشگاه تهران، تهران.
- زنگی، بهنام (۱۳۸۴). نقای و نقاشان دوره قاجار، خیال شرقی، کتاب سوم، فرهنگستان هنر، تهران، ۱۰۷-۹۲.
- سمیع آذر، علیرضا (۱۳۸۳). باغ ایرانی، حکمت کهن منظر جدید، کهن الگوی گمشده، انتشارات موزه هنرهای معاصر، چاپ اول، تهران.
- شریف زاده، سید عبدالمجید (۱۳۸۱). دیوارنگاری در ایران (دوره زند و قاجار)، تهران، صندوق تعاون سازمان میراث فرهنگی کشور.
- شوان، فریتروف (۱۳۹۰). زیبایی شناسی و رمز پردازی در هنر و طبیعت (هنر و معنویت) ترجمه: انشاالله رحمتی، فرهنگستان هنر و متن، تهران، ۱۰۱-۶۷.
- شهدادی، جهانگیر (۱۳۸۴). گل و مرغ دریچه ای بر زیبایی شناسی ایرانی، تهران، کتاب خورشید.
- فریه، ر. دبلیو (۱۳۷۴). هنرهای ایران، ترجمه پرویز مرزبان، تهران، نشر فرزاد روز.
- ماچیان، حسینعلی (۱۳۸۰). مبانی آموزش گل و مرغ، تهران: انتشارات کلهر.
- مکی نژاد، مهدی (۱۳۸۷). تاریخ هنر ایران در دوره اسلامی: تزئینات معماری، تهران، نشر سمت.
- نصر، سید حسین (۱۳۸۳). نکاتی پیرامون باغ ایرانی، حکمت کهن منظر جدید، انتشارات موزه هنرهای معاصر تهران، تهران.
- Ekhtiar, M, 1998. From workshop and Bazaar to Academy: Art Training and Production In Qajar Iran. In: Diba S., L, et al. Royal Persian Paintings (The Qajar Epoch 1785-1925). London: I.B. Tauris:50-5.
 - Khalili D, N., et al., 1996. Lacquer of the Islamic Lands. Vol. XXII. Part 1. United Kingdom: our Foundation in association with Azimuth Editions and Ford University Press.